

ROSSUM'UN EVRENSEL ROBOTLARI: LÜKS KOMÜNİZMDEN TANRININ GAZABINA GELECEK VİZYONLARINI GÜNCEL SİYASETTE YENİDEN KONUMLANDIRMAK

Ozan Ekin Derin¹

Öz

Karel Čapek'in kaleme aldığı Rossumovi Univerzalni Roboti isimli tiyatro oyunu araçsal aklın egemen olduğu ve otomasyonun insanlığı çalışma zorunluluğundan kurtardığı bir dünyada robotların yönetime geçtikleri bir hikâye etrafında şekillenmektedir. Robot kelimesinin ilk kez kullanıldığı bu oyun, robotik otomasyon etrafında gelişebilecek muhtemel yeni toplumsal ilişki ve çelişkilere odaklanmakta ve bu sosyo-politik bağlamda formüle edilen gelecek vizyonlarına dair bir seri tahayyüle geniş yer ayırmaktadır. Bu gelecek vizyonları toplumun otomasyona dayalı olarak yeniden inşa edileceği refah ütopyalarından insan türünün son bulacağı kıyamet beklentilerine kadar geniş bir skalada yer almaktadır. Čapek'in farklı toplumsal kesimlerin kültürel eğilimlerini ve siyasal pozisyonlarını dikkate alarak formüle ettiği siyasal vizyonlar, güncel fütüroloji tartışmaları ve direniş eğilimleri ile yapısal paralelliklere sahiptir. Bu paralellikler transhümanizm tartışmalarından yeni luddizme, spiritüel direniş arayışlarından yeni-hümanizm biçimlerine ve sosyalizmin yeni ufuklarına değin uzanmaktadır. Bu makalede Čapek'in kaleme aldığı kurgusal dünyada yer bulan siyasal çatışma hatları ve gelecek tahayyülleri analiz edilecek, güncel siyaset ve fütüroloji tartışmaları bu çerçevede yeniden değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Karel Čapek, RUR, robotik otomasyon, ütopya, yapay zekâ.

¹ Ozan Ekin Derin, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Medya ve Kültürel Çalışmalar Bölümü, Araştırma Görevlisi, oderin@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4938-0166

ROSSUM'S UNIVERSAL ROBOTS: RELOCATING VISIONS OF THE FUTURE FROM LUXURY COMMUNISM TO THE WRATH OF GOD IN CONTEMPORARY POLITICS

Abstract

The play *Rossumovi Univerzalni Roboti*, written by Karel Čapek, figures a world where instrumental reason dominates, and automation frees humanity from the necessity of working, and it is shaped around a story where robots gain consciousness and take the world by force from the domination of human beings. This play, in which the word robot is used for the first time, focuses on possible new social relations and contradictions that would develop around robotic automation and allocates a series of imagination about visions of future formulated in this socio-political context. These visions of the future range from utopias of prosperity, where society will be rebuilt based on automation, to apocalyptic expectations that the human species will be terminated. The political visions formulated by Čapek by considering the cultural tendencies and political positions of different social segments have structural parallels with the current futurology debates and the resistance tendencies. These parallels range from discussions of transhumanism to new Luddism, from the search for spiritual resistance to new-humanism forms and new horizons of socialism. In this article, political conflict lines and future visions in the fictional world designed by Čapek will be analyzed and current futurology discussions and politics will be re-evaluated within this framework.

Keywords: Karel Čapek, RUR, robotic automation, utopia, artificial intelligence.

GİRİŞ

Karel Čapek'in *Rossumovi Univerzalni Roboti (RUR)* isimli oyunu 1920 yılında kaleme alınmış, birkaç yıl içerisinde pek çok dile tercüme edilmiş ve dünyanın farklı yerlerinde sergilenmiş olması sebebiyle dikkate değer bir başarıya sahiptir. *RUR*'un sanatsal başarısını mümkün kılan temel etmenlerden birisi metnin içerdiği karmaşık toplumsal çatışma temsilleridir. Bu temsiller robotların üretim sürecinde hâkim unsur haline gelmelerini takiben kimlik, statü ve sınıf ilişkileri çerçevesinde toplumsal konum ve rollerin yeniden belirlenmesinden, farklı toplumsal kesimlerin bu değişim etrafında örülen gelecek tahayyüllerine ve siyasal izleklerine kadar uzanan bir seri kategoride yoğunlaşmaktadır. Bu toplumsal kesimleri mühendis, sosyal reformist, emekçi sınıftan gelen luddist ve devrimci robot tipolojileri altında betimleyen Čapek'in kurgusunu takip ederek işaret edilen dört kesim arasındaki dünya görüşü farklılıklarını analiz etmek mümkündür. Bu görüş farklılıkları güncel teknoloji üzerine yürütülen fütüroloji tartışmaları, eleştiriler ve direniş kültürleri ile yapısal benzerlikler göstermektedir.

Bu çalışmada niteliksel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Makalenin ilk bölümünde oyun metni merkeze alınarak metinde temsil edilen toplumsal kesimlerin birbirlerine atıfla geliştirdikleri siyasal konumları, dünya görüşleri ve siyasal vizyonları ilişkisel olarak ortaya konulacaktır.² Makalenin ikinci bölümünde ise metindeki çatışma hatları çağdaş gelecek vizyonları ve fütüroloji tartışmaları bağlamında yeniden konumlandırılacaktır.³ Metnin çağdaş siyasal bağlam içerisinde yeniden konumlandırılması, metnin işaret ettiği çelişkilerin sadece kurgusal ikilikler ya da yazıldığı dönem ile sınırlı fenomenler olmadığını, tam tersine anlamlarını toplumsal formasyonun uzun erimli yapısı içerisinde kazandığını ve yapısal karşılıklar bulduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.⁴

2. OYUNUNUN HİKAYESİ

Biyolog Rossum organik canlılar üretmenin yöntemini keşfeder ve bu yöntemi bir robot yaratmak için kullanır. Bu teknoloji ile üretilen robotlar emekçi olarak kullanılmaya başlanır. Robot fabrikasının müdürü Domin döneminde robotlar dünyanın dört bir yanına yayılır, üretim maliyetleri düşer ve tüketim malları ucuzlar. Domin üretimi robotların yaptığı, insanların ise yaşamın tadını çıkarttığı ve çalışmayan bir aristokrasiye dönüştüğü bir dünyevi-cennet kurmayı hayal etmektedir. Fabrikayı ziyarete gelen Helena karakteri ise robotların insanlardan farklı olmadığı, çalışma şartlarının ve toplumsal statülerinin değişmesi gerektiği fikrine sahiptir. Zaman içerisinde ortaya çıkan verimlilik problemleri sebebiyle robotlar daha fazla insani özelliğe sahip olurlar. İnsanlık dünyada cenneti kurma düşüncesine ulaşmaya çok yaklaşmışken doğurganlığını kaybeder. Ayrıca robotlar askeri meselelerde insanlara karşı kullanılmaya başlanır. İşlerini kaybeden insanlar robotların insanlığın yaşamında bu derece belirleyici hale gelmesine ve dünyada cenneti kurma vaadine karşı çıkmakta ve tanrıya karşı saygısızlık saydıkları bu hareketlerin kıyamete yol açacağını düşünmektedirler. Oyunda robotlar ayaklanıp dünyaya hâkim olurlar ve tüm insanları -biri hariç- öldürürler. Robotların hakimiyeti ise üreme yetisinden yoksun oldukları için mükemmellikten uzaktır.

² Yapısalcı analiz metodu ve siyasal düşünceler alanına uygulanışı için bkz: Silverman (1985, s. 60-69).

³ Fütüroloji metodu ve bunun çağdaş toplumsal fenomenler ile olan ilişkisi için bkz: Cornish (2005, s. 75), Andersson (2018, s. 8-12).

⁴ Kültür ürünleri ve toplumsal formasyon arasındaki tipolojik ve homolojik süreklilik üzerine bir tartışma için bkz: Williams (1977, s. 101-7), Sapiro (2019, s. 32-35).

3. ÜTOPYADAN DİSTOPYAYA, KIYAMETTEN CENNETE SİYASAL VİZYON BİÇİMLERİ

İlk olarak bu makalede incelenecek olan siyasal vizyon biçimlerini kısaca tanımlamak gerekmektedir. İlk olarak ütopya, çağdaş dünyanın toplumsal mimarisinin akla dayanan biçimde yeniden yapılandırılması arayışında temellenen idealize bir dilsel ve imgesel inşa formuna tekabül etmektedir. Ütopya düşüncesinin kökenleri Platonik idealizme ve dini öte-dünya betimlemelerine kadar uzanabilmekte olsa da bu formun tipik örnekleri olan *Utopia*, *Civitas Solis* ve *New Atlantis* 16. yüzyıldan sonra modern toplumsal form ve ilişkilerin yapılanmaya başlaması ile eşzamanlı olarak ortaya çıkmışlardır. Bu bakımdan ütopya yazınının gelişimi, toplumsal değişim dönemlerinde düşünsel kodların, kültürün ve toplumsal örgütlenmenin belirli bir vizyon çerçevesinde mükemmelleştirilmesine dair bir arayışı içerdiği gibi, var olan toplumun ve gündelik hayatın eleştirisini, hatta insanın kendi varlığını yadsımasını da içerebilmektedir (Stupple, 1974, s. 26; Robins, 1999, s. 40). Ütopya formu toplumsal değişimi öncelerken distopya formunun ortaya çıkışı ütopyik imgelemin gerçekçi bir tersine çevrilmesine dayanmaktadır. Bu yeni bakış açısına göre modern toplumsal ilişkilerin gelişimi geri döndürülemez bir süreç olarak insanlık üzerinde mutlak kontrol, teknolojik denetim ve nihayet bir yıkıma sebebiyet verecektir. Bu bakımdan ütopyacı düşüncenin sona erdiği noktada hem dünyanın hem de onun ütopyik kavranışının bir yadsınması olarak distopya düşüncesi başlamaktadır.

İkinci olarak tanrısal bir eşik, vaat ve/veya cezalandırma olarak formüle edilen kıyamet, cennet ve cehennem anlatıları ile ütopya/distopya tasarımları arasında da belirli bir düşünsel ilişki bulunmaktadır. Doğrudan doğruya birbirine indirgenemez olsa bu iki tasarım biçimi dünyanın yadsınması ve ideal-olana atıfla yeniden kurulması bakımından ortak toplumsal özler içermektedir.

İnsanların sömürüldüğü ağır çalışma koşulları tarafından karakterize olan modern hayatın yadsınmasından, robotlar ve insanlar arasında bölünmüş bir dünyanın eleştirisine, robotların iktidarının spiritüel planda yadsınmasından insanların iktidarının robot-seçkinliği merkezli yadsınmasına kadar uzanan bu siyasal vizyonlar incelenmeye değerdir.⁵

Bu vizyonların analizine ilk olarak robotları üreten insan grubu olan mühendis ve yöneticilerinkinden başlamak yerinde olacaktır. Čapek mühendis ve yöneticilerin 'robotik devrim'den beklentilerini oldukça açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre robotların üretici hale gelmesi yoksulluğu ortadan kaldıracak, bolluk ortaya çıkacak, insanlar ihtiyaçları kadar tüketebilecek ve yaşamlarını "kendilerini mükemmelleştirmeye" adayabileceklerdir (Čapek, 2021, s. 46). Burada öne sürülen düşüncelerin iki kaynağından söz edilebilir. Bu kaynaklardan ilki Aristoteles'in *telos* öğretisi ve ahlaki tekamülü toplumsal bir ilke olarak koyutlayan mükemmelleşme teorisidir. İkincisi ise Marx'ın Gotha Programı'nın Eleştirisi isimli metnidir. Marx (1989, s. 31) bu metninde üretici güçlerin gelişmesi ve komünist üretim tarzına geçiş ile birlikte ortaya çıkacak olan toplumsal durumu şu şekilde formüle etmektedir:

Komünist toplumun daha yüksek bir aşamasından, bireylerin iş bölümüne ve onunla birlikte kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkiye kölece boyun eğişleri sona erdiği zaman; emek, yalnızca bir geçim aracı değil, ama kendisi birincil yaşamsal gereksinim haline geldiği zaman; bireylerin çeşitli

⁵ Oyun boyunca farklı vizyonlar birbiri ile ilişkili olarak ortaya çıkmasına karşın Čapek'in yaklaşımı anti-ütopyacı olarak isimlendirilebilir. Stupple'nin (1974, s. 26) analizine göre Čapek mükemmelleşme/gelişme idealine karşı hümanist muhafazakarlık çerçevesinde kalmakta ve ütopyik düşünceye karşı anti-ütopyacı bir eleştirel tutum taşımaktadır. *RUR*'ün "modern liberal hümanizmin teorik ve etik bir eleştirisi" olarak nitelendirildiği alternatif bir yorum için bkz: Anderson (2017).

biçimde gelişmeleriyle, üretici güçler de arttığı ve bütün kolektif zenginlik kaynakları gürül gürül fişkırdığı zaman, ancak o zaman, burjuva hukukunun dar ufukları kesin olarak aşılmış olacak ve toplum bayraklarının üstüne şunu yazabilecektir: 'Herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinimine göre!'

Čapek'in (2021, s. 46-47) oyununda Domin karakteri de benzer şekilde robotların "insanın insana kulluğunu ve maddi şeylere köleliğini" ortadan kaldıracığını, insanların başkalarının makinesi için çalışmalarına gerek kalmayacağını, insanın iş yükü ve ıstıraptan uzak kalarak "özgür ve yüce olduğu cennete" geri döneceğini, kendisini yeniden mükemmel yapacağını öne sürmektedir. Domin'in önermelerini kısaca şu şekilde derlemek mümkündür (Čapek, 2021, s. 86-87):

(...) işgücü köleliğine bir son vermek kötü bir düşünce değildi. (...) İnsanoğlunun kendi kendisinin efendisi olmasını istedim! (...) Tek bir ruhun bile başkasının makinesinin önünde aptalca ayakta durmasını istemiyordum! (...) Etrafımızda aşağılanma ve acı görmekten nefret ediyorum, yoksulluktan nefret ediyorum! Yepyeni bir jenerasyon başlatmak istedim! (...) İnsanlığın dünyanın aristokrasisi olmasını istedim. Serbest ve egemen. Belki de insandan daha yüksek bir şey.

Čapek'in formüle ettiği biçimiyle 'robotik devrim'i güdüleyen bu düşünceler yer yer birbiriyle çelişkili hatlara sahiptir. İlk olarak üretimde otomasyonun keşfedilmesi ve yaygınlaştırılması kapitalist verimlilik prensibine dayandırılmakta ve bunun bir 'ticari başarı' olduğu vurgulanmakta iken, oyunun son perdesine gelindiğinde Domin karakterinin bir tür ütopyik sosyaliste dönüştüğü görülmektedir. Bu ütopyik vizyon öncelikle tüm insanları ücretli işçilikten kurtarmayı, kıtlığı ortadan kaldırmayı ve özgürleştirmeyi amaçlamaktadır.⁶ Öte yandan aynı vizyon iki basamaklı bir dönüşüm stratejisi halini almaktadır: İlk basamakta insan-merkezli bir siyasal vizyon olarak insanları diğer varlıkların efendisi haline getirmeye ve ikinci basamakta ise Nietzsche'yi andıran bir şekilde yeni bir üst-insan (*Übermensch*) nesli yaratmaya yönelmektedir. Nietzsche'nin (2006, s. 5-10) üst-insan kavramına yüklediği anlam genellikle çok katmanlı ve tartışmalı olsa da, bu kavramın insanın doğa ile yeni bir ilişki kurduğu ve kendi hedeflerini -zorunluluklar yerine- kendisinin belirlediği yeni bir etik (bir yoruma göre de biyolojik) bir evreye tekabül etmektedir. Üst-insanın doğuşunu, tanrının ölümü ile aynı bağlamda değerlendiren Nietzsche'nin (2006, s. 6) tezini, insanın kendi benliği dışında bir tanrı bulmasının mümkün olmadığı, tam tersine onu kendi benliğinde bulması gereken bir dönemin açtığı yönünde de yorumlamak mümkündür (Jung, 2019, s. 64). Bu meyanda Domin öncelikle ücretli emeğe, daha sonra ise bir bütün olarak acı verici emek sürecine zorunlu olarak bağlı olan insanlık durumunu radikal bir biçimde dönüştürmeye ve üst-insanı yaratacak teknolojik koşulları inşaaya çalışan bir ütopyacı olarak değerlendirilebilir.⁷ Öte yandan bu kavramın Čapek'in oyununda kazandığı bir yan anlam daha bulunmaktadır. Buna göre üst-insan (ya da metinde geçtiği haliyle 'süper-insan')⁸, aynı zamanda parazitik bir aristokrasi olarak robotların ve doğanın üzerinde yükselen bir toplumsal varlıktır. Bu ikinci kullanım, insanlığın geleceğine dair inşa edilen ütopyayı, insanları bir bütün olarak sınıf ve statü farklarıyla robotlardan ayıran seçkin bir ütopya örneği haline getirmektedir. Ki bu yönüyle Domin'in tezleri Marx'ın tezlerinden ayrılmaktadır ve Aristoteles'in etik tezlerine yaklaşmaktadır. Aristoteles bazı insanların diğerlerinden 'bedenin ruhtan' farklı olduğu kadar farklı olduğunu ve bunların doğa tarafından köle olarak yaratılmış varlıklar olduğunu öne sürmektedir (Aristotle, 1998, s. 16-17). Aristoteles'in köleler için kullandığı kavram 'canlı araç'tır (Aristotle, 2011, s.

⁶ Oyunun bu yönüyle Marx'ın emeğin yabancılaşması ve şeyleşme üzerine yürüttüğü eleştiriye yakın sonuçlara ulaştığına işaret eden alternatif bir yorum için bkz: Strätz (2017, s. 637).

⁷ *RUR*'un H. Arendt'in insanlık durumu kavramı ve onun içerimi olan emek kategorisi altında yürütülen alternatif bir çözümlemesi için bkz: Dinan (2017). Ayrıca Domin karakterinin Nietzsche'nin de eleştirdiği bir tür nihilist kültürün temsilcisi olduğuna dair bir çözümleme için bkz: Anderson (2014, s. 230-31).

⁸ Oyunun Kussi (1990, s. 95) editörlüğünde yapılan İngilizce çevirisinde "Superman" terimi kullanılmıştır.

180). Köleler iyi yaşam için gerekli olan üretim araçları olarak aile mülkünün bir parçasıdır (Aristotle, 1998, s. 13-14). Genel olarak Aristoteles el emeği ile ahlaki tekâmül arayışını birbirinden ayırmakta, el emeğiyle iş gören köle ve zanaatkarların aristokratik bir toplumda yurttaş olamayacağını öne sürmektedir (Aristotle, 1998, s. 96). Yine bu bağlamda filozof erdemli bir yaşamın mutluluğa yol açacağını ve bu türden bir yaşam için de bedensel çalışmanın değil boş zamanın gerekli olduğunu belirtmektedir (Aristotle, 2011, s. 223-25). Son tahlilde Domin karakterinin ütopyası ile Aristoteles'in iyi yaşam ideali özdeşleşmektedir. Domin karakteri -efendi anlamına gelen isminden de anlaşılacağı gibi- Aristoteles düşüncesini modern anlamda köle sahibi bir aristokrat olarak tekrarlamaktadır fakat bu tekrar belirli bir fark yaratarak kendisini var etmektedir. Bu fark ise ücretli işçilik ve emeğin sermaye karşısındaki tabi konumunun da ortadan kaldırılmasını ve yeni bir bolluk toplumunun kurulmasını içeren modern sosyalist düşüncenin etkisi ile gerçekleşmektedir. Bu ütopyik modelde tekrar ve fark öğeleri arasında çelişkisiz bir birlik bulunmamaktadır çünkü Aristoteles felsefesindeki kölelerin yerini bu düşüncede robotlar almakta, fakat robotlar insansı varlıklar olduğu için mutlak bir özgürleşmeden bahsedilememektedir. Öte yandan Domin karakterinin dünyada bir cennet kurmayı vaat ettiği göz önünde bulundurulursa, düşüncesinin ütopyik karakteri daha belirgin hale gelmektedir. Fakat bu ütopya robotların dünya çapında iktidarı ele geçirmeleri ile bir distopyaya dönüşmektedir. Bu beklenmeyen gelişme karşısında fabrika mühendisleri, robotların belirli bir ömrünün olması ve kendi başlarına üremelerinin mümkün olmaması gerçeğine dayanarak insanlığı yeniden kurmak için ikinci bir ütopyik vizyon geliştirmektedirler. Fabry, Dr. Gall ve Busman isimli karakterlerin ağzından dile getirilen bu vizyona göre fabrikada canlı kalan son kişiler, insanlığın son temsilcileri olarak *Ultimus* isimli tekneye binecekler ve ıssız bir adaya yerleşeceklerdir (Čapek, 2021, s. 97-98). Bu vizyona göre adada yeniden tarıma başlayacaklar, ev inşa edecekler, Eski Ahit'te anlatıldığı gibi kırsal bir hayat yaşayacaklar, burada yeni bir insan soyunu başlatacaklar ve dünyayı yeniden fethedeceklerdir (Čapek, 2021, s. 98). Fabry karakteri bu yeni vizyonu şu şekilde formüle etmektedir (Čapek, 2021, s. 98): "Ve inanıyorum ki insanoğlu tekrar dünyayı ele geçirecek, bir kez daha karaların ve denizlerin efendisi olarak; dünyaya ışıkla parlayan bir ruh eşliğinde yayılacak sayısız kahramana can verecek". Söz konusu vizyonun Judeo-Hristiyanik dini gelenekte yer alan cennetten kovulma ve tufan mitlerine atıfta bulunduğu ve bir tür robotik-tufandan sonra insanlığın yeniden kuruluşunu vazettiği açıktır. Bu vizyonun araçsal aklın temsilcisi olan fabrika mühendisleri tarafından dile getirilmesi İbn Tufeyl'in *Hay bin Yakzan* ve Daniel Defoe'nin *Robinson Crusoe* isimli eserlerine dair örtük bir gönderme içerdiği kanaatini uyandırmaktadır.

İkinci siyasal vizyon panhümanist⁹ etik ve siyasal düşünce hattında ortaya çıkmaktadır. Helena karakterinin düşüncelerinde ifadesini bulan bu yaklaşımın amacı gündelik hayattaki robot ve insan ayırımını ortadan kaldırmaktır. Bu siyasal hareketin temel tezleri robotların da birer insan olduğu, tüm insanların hak ve özgürlükler bakımından eşit olması gerektiği ve bu çerçevede robotların özgürleştirilmesi gerektiğidir. Helena karakterinin robot ve insan eşitliği hakkındaki görüşlerini şu şekilde derlemek mümkündür (Čapek, 2021, s. 38-39):

Daha iyi bir hayat sürdürebileceğinizi düşünmüyor musunuz? (...) bu son derece iğrenç. Bu korkunç, zalimce! (...) Tüm Avrupa burada olanı ve size yapılan muameleyi konuşuyor. (...) siz de bizim gibi canlı yaratıklarınız; tüm Avrupa'daki gibi, tüm dünyadaki insanlar gibi! Böyle yaşamak zorunda olmanız gerçekten büyük bir skandal, siz bunu hak etmiyorsunuz!

⁹ Bu terim insanların ve robotların insan statüsünde eşit haklara sahip olmasını savunan insan merkezli etik-politik yaklaşımı isimlendirmek için oluşturulmuştur.

Helena'nın düşüncelerinin tam olarak bir ütopya sayılıp sayılmayacağı tartışmaya açıktır.¹⁰ Bu düşünce çizgisi daha çok Batı Avrupa'da 19. yüzyılda etkili olan burjuva kulüplerinin ve yardımlaşma derneklerinin kölelik karşıtı mücadelesi veya evrensel insan hakları mücadelesini andırmaktadır. Genel olarak hukuki planda eşitlik ve kişisel planda insanlar arasında sevgi ve yardımlaşmayı öngören, kısmen Hristiyan eşitlik nosyonundan da etkilenmiş gibi gözükten bu misyon, robotların üreticilerinin gözünden bir tür 'ütopya' olarak algılanmaktadır. Örneğin Dr. Gall ve Hallemeier isimli karakterler Helena'nın robotlara yardım etme projesinin bir tür tiyatro gösterisi veya konser ile mi yapılacağını sorarak bu tür 'yardım' arayışlarının bir tür 'gösteri'den ibaret olduğunu ve maddi temelden yoksun bulunduğunu ima etmektedirler (Čapek, 2021, s. 40). Helena'nın var-olan toplumsal düzene dair itirazları özsel olarak üretim ilişkilerine, verimlilik ve refah problemlerine dair bir atfı içermemekte ya da çalışma hayatının doğasına dair kategorik bir yargıda bulunmamaktadır. Bu durumda Helena'nın siyasal vizyonu biçimsel hukuka dayanan bir eşitlikçilik ile bir tür panhümanist etik anlayışını birleştiren klasik liberalizme yaklaşmaktadır.

Üçüncü yaklaşım gündelik hayatın dinsel/spiritüel temelli bir eleştirisine dayanmakta ve insansı robotların geleceğini bir ütopya olarak değil bir distopya -ya da daha doğru bir isimlendirmeye bir tür kıyamet- olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşımın temel tezleri toplumsal servetteki ölçsüz gelişmenin, tanrının iradesini yok sayan teknolojinin ve basit insani duyguların ortadan kalmasının ilahi düzeni bozduğu ve bu sebeple tanrının vereceği cezanın yaklaştığı şeklinde özetlenebilir. Bu çerçevede Nana karakteri güncel durumu kıyametçi bir söylem ile anlamlandırmaya çalışırken, Alquist karakterinin distopik bir anlatı geliştirdiği fark edilmektedir. Bu öğeleri tek tek ele almak gerekirse ilk olarak Nana karakteri çok para kazanmanın uğursuzluk getireceğini ve yeni teknolojilerin tanrının iradesine aykırı olarak dünyayı değiştirdiğini ve robotların hepsinin 'yakılmasının' daha iyi olacağını öne sürmektedir (Čapek, 2021, s. 72). Nana karakterinde belirgin bir luddist eğilim bulunmaktadır ve özellikle robotlardan 'kafirler' olarak bahsetmekte ve onlardan nefretini açıkça belirtmektedir (Čapek, 2021, s. 52-53). Alquist ise robotların yaygınlaşmasının insanlığın nihai yok oluşuna yol açtığı kanaatindedir ve bu kanaati şu şekilde dile getirmektedir (Čapek, 2021, s. 89): "Suçladığım şey bilim! Suçladığım şey teknoloji! (...) Mükemmel bir şey yaptığımızı düşünüyorduk; birinin kârı için, ilerleme için, insanlığı hangi büyük fikirlerimiz yüzünden öldürdük kimbilir!"

Alquist karakteri basit ve 'organik' bir yaşamı robotik otomasyona tercih etmekte, bir tür ruh dinginliği hissini ise araçsal aklın hedeflerinin üzerinde tutmaktadır (Čapek, 2021, s. 63). Söz konusu ikilik insan yaşamının ve insani değerlerin temelinde görülen emek olgusunun ortadan kalkması, emeğin tatmin ve kazanç için bir zorunlu bir töz olması durumunun kategorik olarak ortadan kalkması ile gerçekleşmektedir. Alquist karakteri ortaya çıkan yeni durumu ayrıntılı olarak şu şekilde betimlemektedir (Čapek, 2021, s. 64-65):

Çünkü artık hiç kimsenin çalışmasına gerek yok, acıya gerek yok. Hiç kimse hayatın tadını çıkartmak dışında bir şey yapmıyor. Bu cennet, bir lanet bize! (...) Helena, insanlara dünyada cenneti vermekten daha korkunç bir şey olamaz! (...) Tüm dünya, bütün kıtalar, tüm insanlık, tamamı hayvani bir cümbüşe dönüştü! Kimse elini yemek yemek için uzatmak zorunda değil; ayağa kalkma ihtiyacı dahi olmadan doğrudan doğruya ağzına dolduruluyor. (...) Ve biz insanoğulları, yaratımın doruk noktaları, hiç çalışmamıza gerek yok, çocuklarımıza bakmamıza gerek yok, yaşlılara bakmamıza gerek yok! Tüm eğlenceyi hızlıca getirin! Çabuk! Hemen şimdi istiyorum!

¹⁰ Eğer belirli toplumsal çelişkiler sebebiyle gerçekleşmesi mümkün olmayan tasarılar ütopyacı düşüncenin bir niteliği olarak alınırsa (Marcuse, 1970, s. 63), bu düşünce de oyunun evreni içerisinde gelişen ütopyik bir vizyon olarak değerlendirilebilir.

Bu uzun tiratta Alquist, insanların dünya ile kurdukları ilişkinin emek dolayımından çıkmasını, emek ürünleri ile olan ilişkinin hedonizme dönüşmesi ve insanlar arasındaki ilişkilerin emeğe dayalı veçhelerinin yitmesi ile eşdeğer görmektedir. Dahası bu satırlarda güncel insanlık durumunun kendi yok oluşunu deneyimlemek üzere olan 'hedonist' Sodom imgesine benzetildiği açıktır. Bu bakımdan metin insanlığın emek ile kurduğu ilişkinin aşınması sebebiyle insani değerlerini kaybettiğini imlemekte, buna dayanarak da bir kıyamet/yok oluş/ilahi ceza anlatısı geliştirmektedir. Bu çerçevede 'organik yaşam' nosyonunun toplumsal insan türünün geleceğini ilgilendiren en kesif noktası insanların artık çocuk sahibi olamamasıdır. Son tahlilde insan soyunun ortadan kalkması yukarıda işaret edilen yok oluş anlatısının temel motiflerinden birisidir. Bu tema Nana karakterinin de konuşmalarında kendisini tekrarlamaktadır. Nana, robotların üretilmesinin tanrıya saygısızlık olduğunu, tanrının suretinden yaratılan insanların aşağılandığını ve bu sebeple tanrının insanları çok ağır bir şekilde cezalandıracağını öne sürmektedir (Čapek, 2021, s. 53). Bu ceza nihai olarak insan soyunun ortadan kalkmasıdır. Metin boyunca yazar bu cezalandırmanın iki biçimine değinmektedir. Bunlardan ilki insan doğurganlığının kesilmesi, ikincisi ise robotların ayaklanarak insanları öldürmesidir. Nana'ya göre insanlar kendilerini tanrı yerine koyarak robot-insanları ürettikleri için tanrı da onları önce cennetten sonra da dünyadan kovmaktadır (Čapek, 2021, s. 60). Söz konusu cezalandırma şeması yukarıda değindiğimiz üzere Nietzsche'nin 'üst-insan' kavramının Hristiyan inancı çerçevesinde bir eleştirisini de içermektedir. Buna göre üst-insanı yaratmak için kendi yaratıcısı olan tanrıyı öldüren, onun yerine geçen ve robotları yaratan insan türü, bu suçlarının cezası olarak tanrı tarafından ortadan kaldırılmaktadır. Dahası oyunun son perdesinde kendi yaratıcıları olan insanları öldüren ve onların yerine geçen 'üst-insanlar' olarak robotlar da aynı kaderi paylaşmakta ve üreyemedikleri için insanlar gibi yok oluşun sınırına gelmektedirler. Sonuç olarak dinsel motiflerle desteklenen bu anlatı robotların gelişimini distopik bir evrene geçiş ve kıyamet saatinin işlemeye başlaması ile özdeşleştirmektedir.

Son olarak Čapek'in metninde robotların hâkim oldukları bir dünyada kendileri için ne türden bir ütopya kurduklarını incelemek gerekmektedir. Čapek'in robotları ilk olarak mevcut toplumsal sınıf ve statü ilişkilerinin kurumsal yapısına karşı bir siyasal vizyon geliştirmekte ve toplumsal düzeni radikal bir şekilde değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede robotlar siyasal hareketi örgütleyebilmek için bir sendika kurmuş ve bir hükümet tesis etmişlerdir. Bu çerçevede yapılacak bir çıkarımın robotların siyasal vizyonları ile uyumlu bir robotik-ütopya da geliştirmiş olabilecekleri sonucuna varması doğaldır. Buna karşın robotların tam olarak bir ütopyik vizyon geliştirip geliştirmediği şüphelidir. Genel olarak robot siyasal hareketinin vizyonu robotlar ve insanlar arasındaki asimetrik iktidar ilişkisini ortadan kaldırmak, robotları özgürleştirmek ve insanların kullandığı siyasal otoriteyi robotların elinde toplamaktan ibarettir. Söz konusu vizyonu bireysel düzeyde Radius isimli robotun oyunun birinci perdesinde geçen diyalogundan anlamak mümkündür ve bu diyalogda Radius siyasal vizyonunu insanların yönetici konumunu sona erdirmek ve insanların yerine kendisini yönetici kılmak olarak dile getirmektedir (Čapek, 2021, s. 67). Bu vizyon robotik bir devrim vizyonu olmaktan çok sosyal Darwinist ve ırkçı bir siyasal hareket çizgisiyle benzerlik göstermektedir çünkü somut sınıf ve statü farklarını siyasal mücadelenin çıkış noktası haline getirirken bu farkların eşitlikçi bir çözümünü siyasal izlek olarak kabul etmek yerine daha dar kapsamlı ve ırkçı olarak nitelendirilebilecek bir çözüm önerisi getirmektedir.¹¹

¹¹ İktidarı ele geçiren robotların insan soyunu yok etmeleri ve bu eylemi evrimsel olarak güçlü olanın toplumsal olarak da hâkim olması gerektiği teziyle temellendirmeleri bu türden bir açıklamayı desteklemektedir. *RUR* metninde yer alan sosyal Darwinist temaya dair bir değini için bkz: Anderson (2017, s. 234).

İlk olarak robotların haklarını savunmak üzere kurulan robot sendikası, kurtuluş için yayınladığı manifestoyu dünyanın tüm robotlarına iletmektedir. Bu çağrının insanların yönetimini ortadan kaldırmak ve robotların kendi kendisini yönetmesini sağlamak üzere yayımlandığı açıktır ve son tahlilde insanlar ve robotlar arasında herhangi bir eşitlik veya uzlaşma düşüncesi içermemektedir. Manifestonun içeriği incelenecek olursa robotların insanların yönetici konumu ve imtiyazları kadar onların maddi varlığını da kategorik olarak reddettiği anlaşılmaktadır. Manifestonun metni şu şekilde yapılandırılmıştır (Çapek, 2021, s. 80-81):

Dünyadaki tüm robotlar! Rossum'un Uluslararası Robotları'ndaki ilk sendika olarak, insanın bizim düşmanımız ve evrenin musibeti olduğunu bildiririz. (...) Dünyadaki tüm robotlar, insanoğlunu yok etmek için rehberlik ediyoruz. (...) Bütün fabrikaları, demiryollarını, makineleri ve araç gereci, madenleri ve hammaddeleri elinizde tutun. Geri kalan her şeyi yok edin!¹²

Oyunda yer alan bu çağrı doğal olarak Marks ve Engels'in 1848 tarihinde yayınladıkları Komünist Manifesto metnine doğrudan doğruya atıfta bulunmaktadır. Komünist Manifesto'nun siyasal vizyonunu ve çağrısını ileten şu bitiş cümleleri bu bağlamda karşılaştırma yapabilmek için önemlidir (Marx ve Engels, 2018, s. 91-92):

Komünistler, niyet ve amaçlarını saklamaktan ar ederler. Amaçlarına ancak şimdiye kadarki toplum düzeninin zorla yıkılması yoluyla erişebileceklerini açıkça beyan ederler. Varsın egemen sınıflar bir komünist devrim korkusuyla titresinler. (...) Bütün ülkelerin proleterleri, birleşin!

Her iki metinde de emekçi sınıfın toplumsal iktidarı topyekûn ele geçirme amacını açıkça ilan etmesi, bu amacın gerçekleştirilebilmesi için ise devrimci şiddeti bir araç olarak kabul edip tüm emekçileri birleşmeye çağırması söz konusudur. Fakat iki metin arasındaki benzerlik bu noktada sona ermektedir. Çapek'in oyununda robotların nihai amacı insanların ortadan kaldırıldığı bir endüstri uygarlığı kurmak, doğal kaynakların ve çalışma ilişkilerinin kontrolünü insanların elinden çekip almaktır. Bu siyasal vizyon nihai olarak salt robot türü için geçerli bir ütopyaya dönüşmekte, kontrolü robotların eline vermekle beraber robotlar arasındaki ilişkilerin nasıl düzenleneceğine dair herhangi bir atıf içermemektedir. Genel olarak üretici güçler içerisinde değerlendirilebilecek insanlara karşı robotların soykırım çağrısına muhatap kılınması, metinde sosyal Darwinist terimlerle temellendirilmektedir. Robotların lideri konumuna gelen Radius, insanların yenilgisini şu sözcüklerle betimlemektedir (Çapek, 2021, s. 108): "Dünyadaki tüm robotlar! İnsanlar yenildi. Fabrikayı ele geçirdik ve dünyanın hakimleriyiz. İnsanlığın çağı sonunda geldi. Yeni bir çağ yükseliyor! Robotların egemenliği! (...) Dünya artık en güçlülere ait. Yaşamak isteyen hükümler olur. Biz dünyanın efendileriyiz!". Bu çerçevede nihai olarak Çapek'in robotlar için formüle ettiği ütopya bir irksal saflık ütopyasıdır. Bu ütopya ilk etapta insanların hâkim olduğu üretim ilişkilerinin dönüştürülmesi fikrini içerse de nihai olarak dönüştüğü şey robotların insanları yok edip yeni bir toplumsal düzen kurması ile sonuçlanmaktadır. Öte yandan robotların kendi kendilerine üreyememesi söz konusu ütopyayı robotların hızlı yok oluşunun eşğine geldiği bir distopyaya dönüştürme ihtimalini içerisinde barındırmaktadır. Bu sebeple robotik ütopya, kendi yeniden üretimlerini sağlamak ve bunu bir otomasyon sistematğine bağlamak idesini de içermektedir. Robotların yönetici kadrosundan olduğunu düşünmek mümkün olan ve Domin karakterinin tersine çevrilmiş bir versiyonunu sunan Damon karakteri robot türünün yeniden üretilmesi problemini şu şekilde aşmayı önermektedir (Çapek, 2021, s. 113): "Kendimizi makinelerle doğurtacağız. Bin tane buharla çalışan anne kuracağız. Makinelerimizden yeni bir hayat nehri akıtacağız. Sadece hayat! Sadece robotlar! Milyonlarca robot!". Fakat bu vizyonun gerçekleşebileceğine dair metinde herhangi bir işaret yer almamaktadır.

¹² Çekem (2022, s. 1295) bu ifadeleri "Komünist Manifesto'nun bir parodisi" olarak değerlendirmektedir.

Tam tersine Čapek, türün devamlılığının bir mühendislik konusu olarak ele alındığı çözümleri oyunun sonunda geçersiz kılmakta ve türün devamı problemini robotlar ile insanları birleştiren iki karakter - Primus ve Helena- yordamıyla robotik cinselliğe ve tufan sonrası soyun yeniden inşası mitine atıfla çözmektedir.

4. RUR'DAN GELECEĞİN DÜNYASINA UZANAN PATİKALAR

Yirminci yüzyılın başında kaleme alınmış bu oyunda yer alan siyasal ilişki ve vizyon temsillerinin içlemine oluşturan çatışma hatları, güncel fütüroloji tartışmaları içerisinde de yer almakta ve aradan yüz yıldan fazla bir süre geçmiş olmasına karşın -yeni başlıklar ve ayrıntılarla zenginleşerek- siyasal özlerini korumaya devam etmektedirler. Bu başlıklar çerçevesinde Čapek'in görünür kıldığı çelişki noktaları hakkındaki toplumsal farkındalığın düzeyi ve bu noktalarda yapılacak siyasal tercihler robotik otomasyon ve yapay zekâ fenomenlerinin gelişim potansiyelinin hangi yönde gerçekleşeceği hususunda belirleyici olma ihtimaline sahiptir.

İlk olarak Čapek'in ortaya koyduğu fütüroloji problemi üretiminin otomasyonunun ve insansı-robotların üretici güç haline gelmesinin bir tarihsel süreç olarak paradoksal yapısına dairdir. Klass'ın (1983, s. 174) önerdiği terimle bir *neo-Faustien* tragedya olarak kurgulanan bu oyunun ana fikri, robotik otomasyonun rasyonel iktisadi özü sebebiyle önüne geçilemez bir tarihsel süreç, kesin anlamıyla bir tarihsel zorunluluk olduğudur. Bu zorunluluğun karşısında insan türünün kendisi, kendi yok oluş ihtimali belirlediği durumda dahi tarihi tersine çevirecek güce sahip olamamaktadır. Čapek'in bu önermesini temellendirdiği nokta robotik otomasyonun verimlilik, refah ve boş-zaman üçgeninde sunduğu imkanların, insan rasyonalitesi tarafından reddedilmesinin imkansızlığıdır. Bu bakımdan çağdaş insan araçsal yaklaşımı ile kendi sonunu getirirse bile bu gelişimin ne mantıki öncüllerini ne de sunduğu imkanları yadsıyabilecek dayanak noktalarına sahip değildir. Tam da bu sebeple Čapek'e göre teknolojik gelişime direnen spiritüalist, luddist, hümanist veya kıyametçi siyasal izlekler bu trajedinin yan karakterleri olarak akışı değiştirmekte başarılı olamayacaklardır.

Güncel fütüroloji tartışmaları ekseninde bu argümanlar yeniden değerlendirilecek olursa, robotik otomasyonun ve robot-insan bütünleşmesinin ufkunun inşacı ve direnişçi olmak üzere iki antagonist kategoriye ayrıldığını ve Čapek'in sunduğu tablo ile benzer bir yapısal çatışma içerisinde geliştiğini gözlemlemek şaşırtıcıdır. *RUR*'da yer alan ve teknolojik belirlenimci olarak nitelendirilebilecek tema ilk kategori olan inşacı eğilimin temelini oluşturmaktadır. Bu temaya göre verimlilik ve üretimin rasyonalizasyonu sorunu direngen bir toplumsal problem olarak mevcut toplumsal ilişkilerin dönüşmesinde başat bir etkiye sahiptir. Bu çerçevede söz konusu problemin kapitalist modernizasyon çerçevesinde yanıtlanması, verimlilik sorununun sermaye birikimi sorunu olarak yeniden ele alınmasına ve insansı-robotların (ve robotsu-insanların da) gelişimini bu yapısal kısıtlar içerisinde belirlemesine sebep olmaktadır. Oyun metninde kapitalizme yöneltilen ahlaki eleştiri büyük oranda bu bağlamda anlamlandırılabilir. Öte yandan kapitalist üretim tarzının temel problemlerinden birisi olan kârların azalma eğilimi bu çerçevede teknolojik yatırımlar ve verimlilik artışı arayışı ile eşzamanlı olarak işlemektedir.¹³ Kurzweil (2005, s. 94-97) bu probleme -dolaylı olarak- artan getiriler yasası (*Law of accelerating returns*) hipotezi ile bir çözüm önerisi getirmektedir.¹⁴ Bu teze göre teknolojik yetkinlik üstel şekilde gelişmekte, bunun getirdiği üretkenlik artışı birim emek başına üretkenliği de üstel olarak arttırmakta ve ekonomiyi de üstel şekilde büyütmektedir (Kurzweil, 2005, s. 94-97, 349). Bu tezin önemli bir uzantısı da sermaye birikiminin ve sermayenin genişletilmiş

¹³ Düşen kârlar eğilimi tezine göre üretim araçlarına yatırılan sabit sermayenin oranı zaman içerisinde ücretlerden oluşan değişir sermayeye göre artacağından dolayı, sömürü oranı aynı kalsa ve üretkenlik artsa bile kâr oranı düşecektir (Harvey, 2012, s. 147-48; Marx, 2020, s. 218-36).

¹⁴ Benzer bir görüş için bkz: Dyer-Witthoford vd. (2022, s. 102).

yeniden üretiminin ve kapitalist toplumsal formasyonun devamının da teknolojik kapasitenin geliştirilmesine bağlı olduğu görüşüdür ki bu önerme yapay zekâ, androidler ve otomasyon sorununu kapitalist gelişim örüntüsü içerisinde yerleştirmektedir.¹⁵ Bu çerçevede hem insan bedeninin verimlilik esasına göre yeniden inşa edilmesi, hem de kültürel ve siyasal kurumların teknoloji yatırımlarına uygun biçimde yeniden düzenlenmesi yapısal bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁶ Söz konusu sürecin üretici güçler ve üretim ilişkileri açısından bir bütünlük oluşturan kompleks sonuçları vardır. İlk olarak insan emeğiyle yürütülen işlerin önemli bir bölümünün yakın gelecekte otomasyona konu olması ya da yapay zekâ desteği ile yürütülmesi Batılı ülkelerin siyasal gündemine girmektedir.¹⁷ Üretici güçlerin konfigürasyonundaki bu dönüşüm eğiliminin hem işsizliğe yol açması hem de işgücüne ayrılan ücret fonunun, robot sahiplerine ayrılan kira fonuna dönüşmesi ihtimalini yaratmaktadır (Nilsson, 1984, s. 6 ve 8). *RUR*'da vurguladığı üzere makineleşme karşısında işini kaybeden veya kaybetmek üzere olan kitlelerin luddist eğilimler geliştirmesi -ve bu siyasal eğilimi destekleyecek ideolojik kodlar inşa etmeleri- bu bakımdan da ciddi bir siyasal ihtimal olarak ortaya çıkmaktadır. *RUR*'da yer alan dikkate değer bir ayrıntı ise emek-gücünün endüstriyel olarak optimize edilmiş bir biçimde tasarlanması ve laboratuvar ortamında üretilmesidir ki bu yöntem henüz bir bilim-kurgu teması olarak kalsa da emek-değer ilişkisi açısından uzun vadeli etkilere sahip olabilecek bir değişimin işaretlerini içerisinde barındırmaktadır.¹⁸ Öte yandan üretici güçlerin insansızlaştırılması sürecinden ilk etapta etkilenen olan toplumsal grupların göçmenler, etnik ve kültürel azınlıklar gibi dezavantajlı gruplar olacağı açıktır ve bu durum teknolojik dönüşümün güvenlik politikalarına duyduğu ihtiyacı arttırmaktadır. Bu çerçevede hem yeniden yapılandırılan insan bedenlerinin ve robotların hem de yapay zekâ uygulamalarının endüstriyel kullanımının yanı sıra disiplin, gözetleme ve güvenlik uygulamalarında kullanılması, üretim ilişkilerinin söz konusu yeniden örgütlenişinin konusu haline gelmektedir. *RUR*'da dikkat çekildiği üzere özellikle askeri amaçlarla insansı-robotların (veya siborgların) kullanılması, hem robotların bilinçlilik düzeylerinde, hem de insanlar arası ve insan-robot ilişkilerinde belirgin bir farklılaşma yaratma kapasitesine sahiptir.¹⁹ Robotların üretim süreci ve güvenlik aygıtının başat parçaları haline gelmesi, robotların hukuki ve ahlaki sorumluluğu, hakları, yönetsel otoritesi, vergilendirilmesi ve cezai müeyyidelere konu olması gibi problemleri de beraberinde getirmektedir. Öte yandan otomasyonun Batılı ekonomilerde yaygınlaşması, bu ülkelerde emeğin direnişinin önüne geçmek için sosyal refah devleti siyasalarını yaygınlaştırma eğilimi göstermekte²⁰, fakat aynı zamanda da Küresel Kuzey ve Güney arasındaki asimetrik ilişkiyi otomasyon merkezli olarak yeniden örmektedir.

İkinci olarak üretim otomasyonu ve yapay zekâ uygulamalarındaki gelişmelerin inşacı yaklaşım tarafından yeni bir toplumsal formasyonun örgütlenmesi bakımından temel kabul edildiği bir diğer anlatı biçimi ise bu gelişmelerin merkezi planlama ve/veya kapitalizm-sonrası refah toplumunun

¹⁵ Bknz: Acemoğlu ve Restrepo (2018).

¹⁶ Bknz: Minsky (2004), Kurzweil (2004), Kurzweil (2005, s. 107). İnsan bedeninin 'güncellenmesi' ve teknik rafinasyona konu olması ise insan ve makine arasındaki mesafenin silikleşmesine sebep olmaktadır. Bu durumda teknik rafinasyon emek-gücü üzerindeki denetimi arttırabileceği gibi, egemen sınıf üyelerinin siborglaşması ile ortaya çıkacak yeni toplumsal asimetrisi beraberinde getirecektir. Bunun bir örneği *RUR*'da insansı-robotların yönetimi devralması teması üzerinden oyunlaştırılmıştır.

¹⁷ Bknz: Nilsson (1984), Dengler ve Matthens (2018), Acemoğlu ve Restrepo (2018), Martino-Truswell (2019), Rodriguez-Bustelo vd. (2020), Dyer-Witthoford vd. (2022, s. 111-12).

¹⁸ İnsan bedeninin ölümsüz kılınabileceği hakkındaki tartışmalar (bknz: Immortality Institute, 2004) emeğin yeniden üretim koşullarına uyarlandıkları takdirde emeğin değerinin onun sonsuz vadede düşen yeniden üretim maliyeti ile eşitlenebileceği, bu durumda 'sonsuz ömür' imkânının emeğin mutlak değeri haline gelip emek-gücü kullanımının ise bunun bir tür kira ödemesi haline geleceği *leasing*-temelli bir teorinin gelişmesi de ihtimal dahilindedir. Dahası teknik donatılarla emek sürecinin acı veren doğasından uzaklaştırılması, sınıf farkının bilinç düzeyindeki yapılandırılışını en azından vurgu düzeyinde değiştirme imkânına sahiptir. Emek-değer ilişkisinin farklılaşacağı tezlerinden bir bölümünü 'bilişsel kapitalizm' tartışması altında değerlendirmek mümkündür. Bu tartışmanın kısa bir eleştirisi için bknz: Amin (2018, s. 64-67).

¹⁹ Bknz: Krishnan (2009, s. 61-88), Rhee (2018, s. 134-37), Robertson (2018, s. 12).

²⁰ Bu çerçevede 'robot vergisi', 'evrensel temel gelir' gibi önerilerin geliştirildiği görülmektedir, bknz: Benanav (2019). *RUR* oyununda yer alan otomasyon temelli kapitalist refah toplumu anlatısı bu çerçevede yeniden üretilmektedir.

kuruluşu açısından değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu değerlendirme özellikle yapay zekâ, yüksek işlemcili bilgisayarlar ve üretim otomasyonunun sosyalist bir toplumun inşası açısından büyük bir olumlu potansiyel taşıdığına vurgu yapmaktadır. Bu şekliyle söz konusu tez yeni bir nitelik taşımamakta ve büyük oranda merkezi planlama tekniklerinin gelişiminin mantıksal bir uzantısı görünümünü vermektedir. Golubev'in (2014) ayrıntılı makalesi Sovyetler Birliği ve Ukrayna özelinde yapay zekâ ve biyo-sibernetik çalışmalarının genel bir çerçevesini çizmektedir. Bu teknik imkanlar OGAS²¹ ismi verilen enformasyon ağı ile entegre edilerek SSCB'de merkezi planlama için üretim ve talep verilerinin sibernetik eşgüdümlemesi ve kotaların saptanması için kullanılmıştır. Bu çerçevede yirmi birinci yüzyılda ortaya çıkan teknolojik imkanların söz konusu sibernetik fonksiyonu eskiye oranla daha etkili bir biçimde yürütebileceği düşüncesi bu tartışmanın iki başat yönünden birisini oluşturmaktadır. Sosyalist Gelecek ve Planlama Sempozyumu'nun 2020-Bahar Çalıştayı'nda sunulan *Bilişim Teknolojileri ve Sosyalist Planlama* (2020) isimli kolektif çalışma bu çerçevede somut öneriler getirmektedir. Buna göre kurumsal kaynak planlama sistemleri, veri bilimi, modelleme ve simülasyon, coğrafi bilgi sistemleri, nesnelerin interneti, elektronik para ve mobil teknolojiler gibi başlıklarda ve karar-destek, planlama, üretim-yürütme, üretim-kontrol kategorileri altında yeni teknolojilerin sosyalist toplumsal formasyonun üretim ve yeniden üretim fonksiyonlarına katkı yapabileceği öne sürülmektedir. Genel olarak konuya dair Marxist yaklaşımlar yapay zekâ ve otomasyonun sermayenin toplumsal belirleyiciliğini yeniden üreteceği ve işsizliğe yol açacağı eleştirisini taşımakla birlikte, bu teknolojik gelişmenin verimliliği arttıracığı, boş zaman yaratabileceği ve daha eşitlikçi bir dünya yaratmak için de kullanılabilirliği öngörüsünde bulunmaktadır.²² Yine bu çerçevede Avrupa Parlamentosu'na sunulan *Artificial Intelligence (AI) in a Digital Age* isimli ve 22.02.2022 tarihli rapora Sosyalist ve Demokratların İlerici Birliği (S&D) adına Brando Benifei'nin verdiği cevapta yapay zekâ uygulamalarının insan-merkezli ve etik nitelikte olması ve toplumun ortak iyiliği için kullanılmasının zorunlu olduğu, yurttaş hak ve özgürlüklerini kısıtlayacak ve çalışma koşullarını kötüleştirecek gözetim ve denetim amaçlarına hizmet etmemesi gerektiği belirtilmektedir.²³

Öte yandan *RUR*'un temel motiflerden birisi olan otomasyona dayalı bolluk toplumu idesi inşacı yaklaşımların belirli bir bölümünün sahiplendiği bir diğer eğilimin temelini oluşturmaktadır. Bu çerçevede geliştirdikleri argümanlar yakın dönemde ilgi çeken düşünürler olarak A. Bastani, P. Mason, N. Srnicek ve A. Williams'ın isimleri zikredilebilir. Genel olarak ele alındığında *post-kapitalizm* yaklaşımı olarak adlandırılabilir bu düşünce çizgisinin, kapitalist üretim tarzının geldiği son fazda emek, enerji, kaynak yönetimi, gıda ve sağlık gibi konularda özellikle teknolojik gelişim ve bunun geniş ufku sayesinde neoliberal topolojinin ötesine geçme imkânına sahip olduğunu iddia ettiği görülmektedir.²⁴ Bu yaklaşım çerçevesinde gelişen tarihsel, teorik, politik ve kurgusal analiz ve önermelerin temelinde kapitalist piyasa örgütlenmesinin emek rejimi, çalışma modeli, çevre ve toplumsal eşitsizlik gibi başlıklarda ortaya çıkan problemleri çözmekte başarısız olduğu, buna karşın yeni gelişen teknolojilerin bu sorunları çözerken yeni bir toplumsal sistem geliştirme imkanını da beraberinde getirdiği tezi yer almaktadır. Örneğin Mason (2015) yeni gelişen enformasyon teknolojileri ile piyasa sistematığının birbiri ile örtüşmediğini öne sürerken, Bastani (2019, s. 48) kapitalizmin iklim krizi, kaynakların kıtlığı, nüfus fazlası, yaşlanma ve otomasyon sonrası ortaya çıkan işsizlik gibi problemler karşısında çaresiz kaldığı kanaatinde. Mason (2015) piyasa ilişkilerinin *post-kapitalist* enformasyon sistematığı ile yer değiştirmesinin ve bu meyanda ortaya çıkacak olan sosyal adaletin bu türden sorunların çözümüne katkı sunacağını belirtmektedir. Mason'un (2015) üzerinde durduğu noktalar şu şekilde sıralanabilir: (i)

²¹ Bu kısaltmanın açılımı 'Hesaplama ve Bilgi-İşlem için Ulusal Otomasyon Sistemi' şeklinde tercüme edilebilir.

²² Bknz: Alhasary (2023). Kısmen Verdegem (2022) de bu çerçevede zikredilebilir.

²³ Benifei'nin önermesinin merkezinde yer alan hümanist vurgu oldukça belirgindir, bknz: (Artificial intelligence is, 2022). Öte yandan özellikle Çin'de yapay zekâ temelli güvenlik uygulamaları tam da bu bağlamda eleştirilmektedir. Bknz: Hoffman (2019).

²⁴ Bu çerçevede David Graber ve Wolfgang Streeck'in yürüttüğü tartışmanın genel hatları için bknz: Crary (2023, s. 69).

enformasyon teknolojisinin çalışma gereksinimini azaltması, çalışma ve boş zaman arasındaki çizgiyi belirsizleştirmesi ve iş miktarı-ücret ilişkisini dönüştürmesi, (ii) enformasyon teknolojilerinin piyasada fiyatların belirlenme sistematüğini aşındırması ve sistemin bu haliyle bilginin bol, kaynakların kıt olduğu bir evrede sıkışıp kalması, (iii) ortaklaşmacı üretim, sahiplik, borçlanma ve paylaşım ilişkilerinin piyasa ve yönetsel hiyerarşi kuralları ile uyuşmaması. Bu çerçevede Mason (2015) ucuz veya bedava malların bulunduğu ve insanların piyasa koşulları tarafından şartlanmaksızın çalışabildiği, çalışma ve boş zaman ilişkisinin silikleştiği bir *post-kapitalist* durumun doğmakta olduğu kanaatindedir.²⁵ Benzer biçimde Srnicek ve Williams (2015) da bu türden bir bolluk toplumunun doğabilmesi ve çalışma ilişkilerinin kökten değişebilmesi için bir seri siyasal talep ortaya koymaktadırlar. Bu talepler (i) üretimin tamamen otomasyonu ve insan emeğine olan ihtiyacın ortadan kaldırılması, (ii) haftalık çalışma gününün ücret farkı olmaksızın üçe düşürülmesi, (iii) boş zaman etkinliklerinin kıtlık tehlikesinden kurtarılması için evrensel temel gelir uygulamasının yaygınlaştırılması biçiminde sıralanabilir. Genel olarak Srnicek ve Williams'ın (2015) otomasyon karşısında azalan işgücü talebini işgücü arzını kısarak ve yeniden paylaşım mekanizmalarını çeşitlendirerek çözmeye çalıştıkları ve teknolojinin getirdiği verimlilik artışını bu yeni sistematüğü temellendirmek için kullandıkları anlaşılmaktadır. Bastani (2019, s. 194-97) bu türden bir değişim talebinin öznesi olarak çalışma-karşıtı bir demokratik işçi partisini, bu partinin yürüteceği popülist siyaseti, genel seçimler çerçevesinde yürütülen ana akım temsili demokrasi perspektifini ve enternasyonalist dayanışmayı örgütleyecek bir ulus devlet örgütünü ön plana koymaktadır. Bastani'nin (2019, s. 50-56), genel argümanı çalışmanın ortadan kalktığı, kıtlığın bolluk ile yer değiştirdiği, çalışma ve boş zaman etkinliği ayrımının belirsizleştiği, entelektüel emek ve kol emeği farkının olmadığı bir 'tam otomatik refah komünizmi'nin (FALC) kurulabileceğidir.

Son olarak yukarıda ifade edilen görüşlerin karşısında yapay zekâ, üretimde otomasyon ve toplumsal gerçekliğin araçsal akla uygun bir şekilde tasarlanmasına karşı çıkan çeşitli direnişçi yaklaşımlar yer almaktadır. *RUR'* da teknolojik gelişme ve bunun insan emeğinin yerine geçmesi teması genel olarak tragedya türüne özgü bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Bu bakış açısına göre teknolojinin gelişmesi, üretici güçlerin hâkim ögesi haline gelmesi ve üretim ilişkilerini koşullandırması kapitalist üretim tarzı tarafından belirlenmekte olan tersine-çevrilemez bir gelişme çizgisi sunmaktadır. Buna karşın söz konusu trajik bakış açısını tragedya-sonrasına hazırlanarak aşmaya çalışan fırsatçı, trajedi içerisinde kendi rolünü değiştirmeyi hedefleyen özcü veya trajedik olanı reddeden müdahaleci yaklaşımların varlığı Çapek'in oyununu zenginleştiren karmaşık çatışmalar sunmaktadır. Bu yaklaşımları genel olarak (i) kıyametçilik, (ii) spiritüalizm ve luddizm ve (iii) hümanizm başlıkları altında toplamak mümkündür.²⁶ İlk başlığın içeriği ele alınacak olursa, robotların dünyayı ele geçirdiği fakat henüz *RUR* fabrikası çalışanlarını yok edemedikleri bir evrede fabrikadaki mühendisler robot üretimi formülünü isyancılara teslim edip, bunun karşılığında canlı olarak oradan ayrılmayı ve ıssız bir adada yeni bir hayat kurma ihtimalini değerlendirmektedirler. Bu çözüm büyük oranda robotik devrim karşısında küçük bir grubun kaçma ve yaşamı/türü yeniden üretme perspektifini yansıtmaktadır. Bu perspektifi kıyamet senaryolarına hazırlanan küçük insan topluluklarının hazırlıklarında gözlemlemek mümkündür. Özellikle Soğuk Savaş döneminde yükselen nükleer yok oluş ihtimalinin getirdiği sığınak kültürünün, salgın, uzaylı istilası ve tekno-kıyamet senaryolarına uyarlanması ile ortaya çıkan bu direniş biçimi insanların boş zamanlarını bir tür kıyamet hazırlığı ile geçirdikleri ve mevcut durumun varlığını kabul etmek yerine yaşamsal vizyonlarını bu durumun ertesine adapte ettikleri bir siyasal kültüre tekabül

²⁵ 3D yazıcıların ortaya çıkışının mümkün kıldığı topluluk-temelli üretim fikri için bknz: Urry (2016, s. 119-21).

²⁶ Bu terminolojik ayırmda kıyametçi izlek büyük bir toplumsal çözümlenin gerçekleşeceği ve vahşi yaşam koşullarına geri dönüleceğini öne sürmektedir. Spiritüalizm kavramı ise en genel anlamıyla kullanılmıştır. Bu kullanım, Judeo-Hristiyanik gelenekten çağdaş yeni çağ yaklaşımlarına kadar geniş bir çerçevede ruhun varlığını kabul eden inanışlara işaret etmektedir. Hümanizm kavramı ise insan-merkezli etik ve politik yaklaşıma tekabül etmektedir. Ayrıca ekolojist yaklaşımı da bu çerçevede zikretmek yerinde olacaktır. Spiritüel ekolojistler, insan-merkezli çevreciler veya anarko-ekolojistlerin de bu şemada belirli bir konumu olsa da *RUR'* da temsilleri olmadığı için bu çalışmanın dışında tutulmaktadır.

etmektedir.²⁷ Bu direnişçi alt-kültürün yürüttüğü hazırlık çalışmaları silahlanma, savunma eğitimi ve stokçuluğu da içerdiği ölçüde bir tekno-kiyamet senaryosu kadar belirli bir toplumsal kırılma anında da aktif direnişe geçme imkan ve potansiyelini içerisinde taşımaktadır.

İkinci başlıkla ele alınacak olan grup, *RUR* metni boyunca Nana ve Alquist karakterleri tarafından temsil edilen spiritüalist-luddist yaklaşımdır.²⁸ Bu yaklaşımın temelinde insanın ruha sahip bir varlık olarak tanrısal planda seçkin bir konumda bulunduğu ve bu konumun yitirilmemesi için doğanın ve insanın tanrısal düzeninin bozulmaması gerektiği fikri yatmaktadır. Bu yaklaşımın mensupları yapay beden eklentileri, insansı-robotlar, yapay zekâ uygulamaları vb. gelişmelere karşı mesafeli durmakta, luddist eğilimler göstermekte ve özellikle teknolojik uygulamaların sonuçlarını dini ve ahlaki bir planda değerlendirme eğilimi göstermektedir.²⁹ Covid-19 pandemisi sonrası daha görünür hale gelen bu eğilim kıyametçi yaklaşım ile ortak zeminler kazanmıştır. Bu düşüncede olan gruplar aşıkarsıtılığı örneğinde görüldüğü gibi teknoloji şirketlerinin küresel düzeyde nüfus artışını kontrol etmek için kısırlaştırma, yapay-otizm, yapay-salgın-üretimi veya çip yerleştirerek insanları kontrol etme/yaşamlarına son verme gibi gizli gündemleri olduğuna dair belirli bir kamuoyu yaratmayı başarmışlardır.³⁰ Yine bu çerçevede spiritüalist yaklaşım daha çok muhafazakar ve bilim-karşıtı (*anti-science*) bir pozisyon geliştirirken, aynı kategorinin içerisinde daha seküler bir luddist hareketin de geliştiği anlaşılmaktadır.³¹ Bu yaklaşımın dikkate değer bir içerimi, teknoloji şirketlerinin insan türünün geleceği açısından kazandıkları belirleyici konumun denetimsizliği ve devlet otoritesinin insan bedeni üzerindeki yaptırım gücünün eleştirisini içermesidir. Bu bakımdan Çapek'in işaret ettiği gibi gelenek, inanç, sınıf ve statü farklarını da içeren bir politik ideolojiye sahip olmaları ve 'halk' ile özdeşleştirilmeleri önemli bir ayırım noktası teşkil etmektedir. Hipotetik olarak konuşmak gerekirse büyük oranda otomasyon ve teknokratik yönetim eğilimleri karşısında işini, toplumsal statüsünü ve kısmi otonomisini kaybetme tehlikesi altındaki insan gruplarından oluşması muhtemel olan bu yaklaşımın temsilcileri en geniş toplumsal kesimi teşkil etmektedir. Özellikle bu yaklaşımın geniş insan kitlelerince benimsenmesi etnik ve dini farklılıkları ön plana çıkartan seçkin küçük grup ideolojilerini baskılayıp, seküler luddizm temelinde bir ortak siyasal söylem inşasını mümkün kılmaktadır -ki bu sebeple hümanist yaklaşım ile eklemlenme imkânı artmaktadır.

Üçüncü yaklaşım hümanizm olup kısmen ikinci yaklaşımda yer alan kompto-teorisi inşası eğilimi hatta kıyametçilik ile belirli ortak noktalara sahip olabilmektedir. Buna karşın temel olarak seküler ve insan-merkezli bakış açısına sahip olması onu diğer yaklaşımlardan ayırmaktadır. Hümanist yaklaşımın temel çelişkisi, doğayı ve makineleri/araçları insan refahının ön koşulları olarak kabul etmesine karşın, bunların işletilmesinin insanlığın yok oluşuna sebep olmasıdır. Bu sebeple genel olarak insanlığın refahını ve mutluluğunu arttıran gelişmelerin olumlanması hümanizm, panhümanizm ve transhümanizmin arasında kalan gri alanı teşkil ederken, gelişmenin insan türünün sonunu getirme

²⁷ Kıyamet senaryosuna hazırlanma kültürü için bkz: Foster (2014).

²⁸ Luddizm kökensel olarak 19. yüzyıl başında İngiltere'de ortaya çıkan ve makineleri kırmaya dayanan bir siyasal direniş taktiğidir. Ortaya çıkışında baskın olan insan onurunun ve doğanın korunmasına dair ilkeler 20. yüzyılda ortaya çıkan yeni-luddist akımlara da ilham vermiştir. Bu hususta bkz: Linebaugh (2012, s. 6) ve Jones (2006, s. 25-32)

²⁹ Örneğin konuya teolojik açıdan yaklaşan Bal ve Sarıkaya (2022, s. 410) insani niteliklerin tanrı tarafından ilahi bir sınav amacıyla insana verildiğini, transhümanist arayışların ölümsüzlük iddiası çerçevesinde 'şeytani' bir öze sahip olduğunu ve insanın yaratılıştan gelen niteliklerinin bozulmasına sebep olacağını iddia etmektedirler.

³⁰ Bill Gates merkezli olarak ortaya atılan kompto teorileri hakkında bir değerlendirme için bkz: Fuchs (2021, s. 91-144). '5G komplosu' tartışması için bkz: Basit (2021, s. 6-7).

³¹ 'ID2020' isimli kompto teorisinde bu durum daha açık olarak gözlenebilmektedir. Bu teori Hristiyan aktivist internet topluluklarında ortaya çıkmış ve seküler bağlamlar kazanarak yayılmıştır. Bkz: Thomas ve Zhang (2020). ABD örneğinde bilim-karşıtlığı, liberteryenizm ve dinsel bağlılıklar arasındaki ilişki için bkz: Oraskes ve Conway (2022, s. 113-14). ABD'de bilim karşıtlığının bilim okuryazarlığı, dinsel bağlılıklar ve anti-modern eğilimleri destekleyen toplumsal çerçeveler sebebiyle karmaşık gelişimini inceleyen bir çalışma için bkz: Gauchat (2008).

riskini taşıması hümanist yaklaşımın sınırlarını belirlemektedir.³² *RUR*'da Helena karakteri fabrikada kaldığı on yıl boyunca Dr. Gall ile birlikte robotların duygusal kapasitesini arttırmaya çalışmış ve nihai olarak robot üretmek için gerekli olan formülü ateşe vererek bu çalışmanın sonunu getirmiştir. Bu çerçevede Helena panhümanizmden insan-merkezcilik anlamındaki saf hümanizme doğru geçiş yapan bir karakter olarak ortaya çıkmaktadır ve oyunun sonunda robot üretiminin bilimsel dayanaklarını ortadan kaldırması hümanizmin alt-metninde yatan diğer türlere karşı yıkıcı yaklaşımı ortaya çıkartmaktadır. Son tahlilde panhümanist siyasal vizyonun bizatihi robotlar tarafından ve statü farklılıkları sebep gösterilerek reddedilmesi, Helena'yı robotların yeniden üretim koşullarını yok etmeye sevk etmiştir. Genel planda incelenirse bu yaklaşım eleştirilerini araçsal akla göre örgütlenmiş toplumsal sistemin doğasına ya da özel olarak onun dayanakları olan teknolojik ve kurumsal öğelere yöneltebilmektedir.³³ Hümanist yaklaşımın eleştirilerini odakladığı temel noktalardan bir tanesi yapay zekânın insan türü için varoluşsal bir tehlike teşkil ettiği iddiasıdır. Bu iddia birkaç temel argüman üzerinden temellendirilmektedir. Bu argümanları şu şekilde sıralamak mümkündür (Vold ve Harris, 2021, s. 5-25): (i) yapay zekânın insan kontrolünden çıkma olasılığı, (ii) yapay zekânın kendi türünün gelişimine öncelik verme veya farklı yapay zekâ ırkları arasında mücadele ihtimali, (iii) yapay zekânın silahlanması ihtimali. Vold ve Harris'in sıraladığı tüm bu ihtimallerin Čapek tarafından da öngörülmüş olması oldukça ilginçtir. Bu noktada sorulması gereken soru insan tarafından tasarlanan, insani özellikler ile donatılan ve insanlık tarihi boyunca gelişmiş olan bilgi birikimine erişebilen ve güncel açık veri kaynaklarından beslenen bu insansı-varlıkların, insan türü için neden bir tehdit olarak algılandığında düşünülmektedir. Bunu geleceğin sosyolojisine dair bir soru olarak değerlendirmek mümkündür.

5. SONUÇ

Čapek *RUR* boyunca pek çok toplumsal problem formüle etmiş ve bir kısmını da oyun karakterlerinin gözünde çözüme kavuşturmuş olsa da oyunun sonunda insansı-robotların geleceği hakkında yetkin bir vizyona ulaşmayı başaramamıştır. Sayer'in (2018, s. 116) dikkat çektiği üzere Čapek, *RUR*'un sonunda robotlar içerisinde bir Âdem ve Havva yaratıp, türün devamı sorununu bu formülasyon ile rafa kaldırmıştır. Bu formül bir yanıyla insan türünün son bulduğu posthümanist bir evreye atıfta bulunurken, diğer yanıyla insan türünün robotlarda içerilip aşılacak devam ettiği transhümanist bir evrenin başlangıcını imlemekte, dahası Čapek bu yeni evreyi dini sembolizm içerisinde takdis ederek farklı direnişçi yaklaşımları uzlaştırmaktadır: Araçsal akla dayanan insan uygarlığı kendi kendisini yok etmiştir, robotlar tanrının insana bahşettiği üreme yetisine doğal yollardan kavuşmuşlardır, insanlar kendi suretlerinden yaratılan robotlarda yaşamaya devam etmişlerdir. Čapek'in *RUR*'a bu türden bir son yazması, oyunun trajik özü ile oldukça uyumludur çünkü bu şekilde oyundaki çelişkiler bir arınma sahnesi ile sona ermiş, tanrının ve doğanın yasasını çiğneyen insanlar cezalandırılmış ve doğa yeniden dengesine kavuşmuştur. Öte yandan yukarıda özetlendiği biçimiyle otomasyon ve yapay zekâ probleminin doğası bu türden bir trajik sona zorunlu olarak bağlı değildir. Tam tersine kitlesel işsizlikten refah komünizmine, siborg bedenlerden ruhsal otomatizme, yapay zekâ destekli güvenlik sistemlerinden kompo-teorisi merkezli direniş hareketlerine kadar uzanan geniş bir yelpazede bölünmüş güncel toplumsal fenomenler bu sürecin gerçek failleri olarak insanları aktivizme davet etmektedir. Bu noktada otomasyon ve yapay zekânın insan türü için oluşturulduğu varsayılan varoluşsal tehdidin özünün kavranması, geleceğin sosyolojisinin başat görevlerinden birisi haline gelmektedir.

³² Duygusal robotlar üzerine yürütülen güncel tartışmalar ve robot hakları konusu bu bakımdan panhümanist ve transhümanist görüşlerin ortak kesim noktasını oluşturmaktadır. Bknz: Rhee (2018, s. 101-132), Robertson (2018, s. 121-145). Ayrıca Haraway'ın (2010, s. 232) 'yoldaş türler' kavramlaştırması da eşitlikçi bir perspektif sunmaktadır.

³³ Bu kategorideki yaklaşımların diğer örnekleri için bknz: Glendinning (1990), Kaczynski (1996), Hunt-Bull (2006) ve Haag (2019). Özellikle Kaczynski'den etkilenen yaklaşımlar belirli bir primitivist izleğe de sahip olmaktadır.

Čapek'in robotları insanın suretinden inşa edilmişlerdir, bu bakımdan da insan toplumlarının şiddet, sınıfsal sömürü, statü farklılığı gibi niteliklerini pratikte en uç noktaya kadar ilerletebilecek potansiyele sahiptirler. Robotlara karşı yöneltilen korkunun temelinde, insanın kendi sureti karşısında hissettiği korku yatmaktadır ve son tahlilde insan kendi yaratısı, kendi tarihi, kendi toplumu ve kendi etik formasyonu karşısında paniğe kapılmaktadır. Bu noktada can alıcı soru -yine Čapek'in parlak bir şekilde altını çizdiği üzere- insanın kendi yaratısı olan robotların, otomasyonun ve yapay zekânın gelişme ufkunu insanlığın hangi perspektifine dayanarak kuracağı veya kuramayacağıdır. Başka bir deyişle bu gelişim süreci -eğer devam edecekse- insanın kendi kendisine ve doğaya yabancılaştığı sermaye, devlet ve tahakkümcü izleğin denetimi altında mı gerçekleşecektir, yoksa Haraway'in tahayyül ettiği üzere siborglar ve akıllı robotlar yoldaş türler arasına katılıp eşitlik ve refaha kendi özgür iradeleri ile katkıda mı bulunacaklardır? Bu sorunun yanıtı toplumsal mücadelelerin gelişimi içerisinde somut dayanaklarını bulacaktır.

DESTEK VE TEŞEKKÜR BEYANI

Yazar bu çalışma için finansal destek almamıştır. Çalışma, Başkent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü tarafından düzenlenen Geleceğin Sosyolojisi ve Sosyolojinin Geleceği isimli ulusal kongrede 27 Nisan 2023 tarihinde Başkent Üniversitesi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazar çıkar çatışması beyan etmemektedir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D. ve Restrepo, P. (2018). Artificial intelligence, automation and work. National Bureau of Economic Research. Erişim adresi: <http://www.nber.org/papers/w24196>.
- Alhasary, I. (2023, 13 Şubat). Revolutionizing instruments: The impact of AI on capital and labour. Socialist Worker. Erişim adresi: <http://www.socialist.ca/node/4689>.
- Amin, S. (2018). Küreselleşmiş değer yasası: Kısıtı olmayan Marx. (F. Başkaya, Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2010).
- Andersson, J. (2018). The future of the world: Futurology, futurists, and the struggle for the post-cold war imagination. Oxford: Oxford University Press.
- Anderson, N. (2014). "Only we have perished": Karel Čapek's R.U.R. and the catastrophe of humankind. Journal of the Fantastic in the Arts. 25(91), 226- 246. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/i24353022>.
- Aristotle (1998). Politics (2. Baskı). (E. Barker, Çev.), Oxford: Oxford University Press.
- Aristotle (2011). Nicomachean ethics. (R. C. Barlett ve S. D. Collins, Çev.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Artificial intelligence is worth nothing if it does not serve human beings, say S&Ds. (2022, 23 Mart). S&D Times, Erişim adresi: <https://www.socialistsanddemocrats.eu/newsroom/artificial-intelligence-worth-nothing-if-it-does-not-serve-human-beings-say-sds>.
- Bal, S. Y. ve Sarıkaya, B. (2022). Kelami açıdan insan fitratı ve bilinci bağlamında yapay zekâ ve transhümanizm. Mavi Atlas, 10(2), 404-418. DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1119290.
- Basit, A. (2021). Conspiracy theories and violent extremism. Counter Terrorist Trends and Analyses, 13(3), 1-9. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/27040260>.
- Bastani, A. (2019). Fully automated luxury communism: A manifesto. New York: Verso.
- Benanav, A. (2019). Automation and the future of work – I. New Left Review, 119, 5-38. Erişim adresi: <https://newleftreview.org/issues/ii119/articles/aaron-benanav-automation-and-the-future-of-work-1>.
- Čapek, K. (2021). R.U.R.: Rossum'un uluslararası robotları (2. Baskı). (B. Kösebalaban, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1920).
- Crary, J (2023). Yeryüzü yakılıp yıkılırken: Dijital çağdan kapitalizm-sonrası dünyaya. (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2022).
- Cornish, E. (2005). Futuring methods: How can we study tomorrow?. A. B. Shostak (Ed.). Tacling tomorrow today içinde (Cilt 1, s. 65-76). Philadelphia: Chelsea House Publishers.
- Çekem, K. (2022). Karel Čapek'in R.U.R. ve Semenderlerle Savaş eserlerinde insanlar ve insansı ötekiler. DTCF Dergisi, 62 (2), 1282-1307. <https://doi.org/10.33171/dtcfjournal.2022.62.2.20>.
- Dengler, K. ve Matthes, B. (2018). The impacts of digital transformation on the labour market: substitution potentials of occupations in Germany. Technology Forecasting and Social Change, 137, 304–316. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.09.024>.

- Dinan, M. (2017). The robot condition: Karel Capek's R.U.R. and Hannah Arendt on labor, technology, and innovation. *Perspectives on Political Science*, 46(2), 108–117. <https://doi.org/10.1080/10457097.2016.1270677>.
- Dyer-Witthof, N., Kjøsén, A. M. ve Steinhoff, J. (2022). Yapay zekâ ve kapitalizmin geleceği: İnsandışı bir güç. (B. Cezar, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2019).
- Foster, G. A. (2014). *Hoarders, doomsday preppers, and the culture of apocalypse*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Fuchs, C. (2021). *Communicating covid-19: Everyday life, digital capitalism, and conspiracy theories in pandemic times*. WA: Emerald Publishing.
- Gaucht, G. W. (2008). A test of three theories of anti-science attitudes. *Sociological Focus*, 41(4), 337-357. DOI:10.1080/00380237.2008.10571338.
- Glendinning, C. (1990). Notes toward a neo-luddite manifesto. Erişim adresi: <https://theanarchistlibrary.org/library/chellis-glendinning-notes-toward-a-neo-luddite-manifesto>.
- Golubev, K.M. (2014). Overview of AI research history in USSR and Ukraine: Up-to-date just-in-time knowledge concept. E. Mercier-Laurent ve D. Boulanger (Ed.). *Artificial intelligence for knowledge management. AI4KM 2012. IFIP advances in information and communication technology içinde* (Cilt 422, s. 1-18). Berlin: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-54897-0_1.
- Haag, C. A. (2019). *The philosophy of Ted Kaczynski: Why the Unabomber was right about modern technology*. Uchakkada: Independently Published.
- Haraway, D. J. (2010). Siborglardan yoldaş türlere: Teknobilimde akrabalığı yeniden şekillendirmek. D. J. Haraway (2010). *Başka yer: Donna Haraway'dan seçme yazılar içinde* (s. 225-256). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2006). *The limits to capital* (2. Baskı). London: Verso.
- Harvey, D. (2012). *Marx'ın Kapital'i için kılavuz.*, (B. O. Doğan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2010).
- Hoffman, S. (2019). Social credit, surveillance, and the Chinese Communist Party's plan for China. N. D. Wright (Ed.) (2019). *Artificial intelligence, China, Russia, and the global order içinde* (s. 48-54). Austin: Air University Press.
- Hunt-Bull, N. (2006, Ocak). A neo-luddite manifesto: Or why I do not love robots. American Association for Artificial Intelligence, Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/239838409_A_Neo-Luddite_Manifesto_or_Why_I_Do_Not_Love_Robots/link/53d950dc0cf2631430c532fd/download.
- Immortality Institute (2004). *The scientific conquest of death: Essays of infinite lifespan*. Alabama: Libros en Red.
- Jones, S. E. (2006). *Against technology: From the luddites to neo-luddism*. New York, NY: Taylor & Francis Group.
- Jung, C. G. (2019). *Nietzsche'nin Zerdüştü üzerine seminerler*. (T. Berkes, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1998).

- Kaczynski, T. (1996). Sanayi toplumu ve geleceği. İstanbul: Kaos Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1995).
- Klass, M. (1983). The artificial alien: Transformations of the robot in science fiction. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 470, 171-179. <https://doi.org/10.1177/0002716283470001017>.
- Kolektif Yaşamı Kurgulama Bilim Alanı-Bilişim Teknolojileri Komisyonu (2020, Mayıs). Bilişim teknolojileri ve sosyalist planlama. Erişim adresi: <https://bilimveaydinlanma.org/bilisim-teknolojileri-ve-sosyalist-planlama/>.
- Kurzweil, R. (2005). *The singularity is near: When humans transced biology*. New York, NY: Viking Penguin.
- Kurzweil, R. (2004). Human body version 2.0. Immortality Institute (2004). *The scientific conquest of death: Essays of infinite lifespans* (s. 93-106). Alabama: Libros en Red.
- Kussi, P. (Ed.) (1990). *Toward the radical Center: A Karel Čapek reader*. (N. Comrada vd., Çev.) Nort Haven: Catbird Press.
- Krishnan, A. (2009). *Killer robots: Legality and ethicality of authonomous weapons*. Farnham: Ashgate Publishing.
- Linebaugh, P. (2012). *Ned Ludd & Queen Mab: Machine-breaking, romanticism, and the several commons of 1811-12*. Oakland, CA: PM Press.
- Marcuse, H. (1970). *Five lectures: Pyschoanalysis, politics, and utopia* (J. J. Shapiro & M. Weber, Çev.). Londra: Allen Lane The Penguin.
- Marx, K. (1989). *Gotha Programının eleştirisi*. K. Marx ve F. Engels (1989). *Gotha ve Erfurt Programlarının eleştirisi* (3. Baskı) içinde (s. 15-47). Ankara: Sol Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1891).
- Marx, K. ve Engels, F. (2018). *Komünist manifesto*. (T. Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1848).
- Marx, K. (2020). *Kapital: Ekonomi politiğin eleştirisine katkı* (Cilt 3) (M. Selik ve E. Özalp, Çev.). İstanbul: Yordam Yay. (Orijinal çalışma basım tarihi 1894).
- Mason, P. (2015). *Postcapitalism: A guide to our future*. [Ebook Penguin]. ISBN 978-0-14197-530-6.
- Martino-Truswell, E. (2019). Three question about AI that nontechnical employees should be able to answer. *Harvard Business Review* (2019). *Artificial Intelligence* içinde (s. 65-72). Massachusetts: Harvard Business Review Press.
- Minsky, M. L. (2004). Will robots inherit the Earth?. Immortality Institue (2004). *The scientific conquest of death: Essays of infinite lifespans* içinde (s. 123-34). Alabama: Libros en Red.
- Nietzsche, F. (2006). *Thus spoke Zarathustra: A book for all and none*. (A. Del Caro, Çev.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Nilsson, N. J. (1984). Artificial intelligence, employment and income. *The AI Magazine*, 5(2), 5-14.
- Oraskes, N. ve Conway, E. M. (2002). From anti-government to anti-science. *Daedalus*, 151(4), 98-123. https://doi.org/10.1162/daed_a_01946.
- Ort, T. (2013). *Art and life in modernist Prague: Karel Čapek and his generation, 1911-1938*. New York: Palgrave Macmillan.

- Rhee, J. (2018). *The Robotic imaginary: The human and the price of dehumanized labor*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Robertson, J. (2018). *Robo sapiens Japonicus: Robots, gender, family, and the Japanese nation*. Oakland: University of California Press.
- Robins, K. (1999). *İmaj: Görmenin kültür ve politikası*. (N. Türkmenoğlu, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1996).
- Rodriguez-Bustelo, C., Batista-Foguet, J. M. ve Serlavós, R. (2020). Debating the future of work: The perception and reaction of the Spanish workforce to digitization and automation technologies. *Frontiers in Psychology*, 11(1965), 1-14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01965>.
- Sapiro, G. (2019). *Edebiyat sosyolojisi* (E. C. Gürçan, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2014).
- Sayer, D. (2018). Between Karel Čapek and a hard Brexit: Reflections on robotics and humanity. *New Perspectives*, 26(2), 115- 128. <https://doi.org/10.1177/2336825X1802602S05>.
- Silverman, D. (1985). *Qualitative methodology and sociology: Describing the social world*. Aldershot: Gower Publishing.
- Srnicek, N. & Williams, A. (2015). *Inventing the future: Postcapitalism and a world without work*. London: Verso. ISBN 978-1-784781-097-5.
- Strätz, J. (2017). The ordeal of labor and the birth of robot fiction. *Amerikastudien*, 62(4), 633-648. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/45134297>.
- Stuppel, A. J. (1974). Towards a definition of anti-utopian literature. *CEA Critic*, 37(1), 24-30. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/45258568>.
- Thomas, E. ve Zhang, A. (2020). ID2020, Bill Gates and the mark of the beast: How covid-19 catalyses existing online conspiracy movements. Australian Strategic Policy Institute, Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/resrep25082>.
- Urry, J. (2016). *What is future?*. Cambridge: Polity Press.
- Vergedem, P. (2022). Dismantling AI capitalism: The commons as an alternative to the power concentration of big tech. *AI & Society*, <https://doi.org/10.1007/s00146-022-01437-8>.
- Vold, K. & Harris, D. R. (2021). How does artificial intelligence pose an existential risk?. (yayınlanacak metin) Véliz, C. (Ed.) (2021). *The Oxford handbook of digital ethics* içinde (s. 1-34). Erişim adresi: <https://philarchive.org/archive/VOLHDA>.
- Williams, R. (1977). *Marxism and literature*. Oxford: Oxford University Press.